

Közel Afrikához

A válságkezelés és a stabilizáció
lehetőségei és kihívásai
a fekete kontinensen

Szerkesztette
MARSAI VIKTOR
VOGEL DÁVID

dialog Campus

KÖZEL AFRIKÁHOZ
A válságkezelés és a stabilizáció
lehetőségei és kihívásai a fekete kontinensen

Közel Afrikához

A válságkezelés és a stabilizáció
lehetőségei és kihívásai
a fekete kontinensen

Szerkesztette:

Marsai Viktor

Vogel Dávid

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosító számú,
„A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés”
elnevezésű kiemelt projekt keretében jelent meg.

Szerzők:

Bagi Judit

Balogh Sándor

Boda József

Búr Gábor

Ditzel-Keresztes Vivien

Harkai István

Kővágó Paulina

Miletics Péter

Nagy Sándor

Smid Lilla Réka

Speidl Bianka

Suha György

Török László

Vecsey Mariann

Vekerdi Zoltán

Szakmai lektor:

Dr. habil. Besenyő János

A térképeket szerkesztette:

Fülöp Sándor

© Dialóg Campus Kiadó, 2017

© A szerkesztők, 2017

© A szerzők, 2017

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

Tartalom

Miniszteri köszöntő	7
Szerkesztői előszó	9
 AFRIKAI KARCOLATOK	 11
<i>Búr Gábor</i> Afrika államai a 21. században	 13
<i>Harkai István</i> Merre tovább Polisario? Gondolatok Mohamed Abdelaziz halálának alkalmából	 23
<i>Vecsey Mariann</i> Vándorló Afrika	 35
 A NEMZETKÖZI MISSZIÓK SZEREPE AFRIKÁBAN	 45
<i>Török László</i> A Magyar Honvédség részvétele az Európai Unió mali kiképzőmissziójában	 47
<i>Nagy Sándor</i> Az Európai Unió kongói missziója – EUSEC RD Congo	 61
<i>Vekerdi Zoltán</i> Békefenntartó művelet a Közép-afrikai Köztársaságban, katonaorvosi szemmel	 79
 BIZTONSÁGI KIHÍVÁSOK	 93
<i>Boda József</i> Rendőri műveletek az afrikai kontinensen	 95
<i>Harkai István</i> Líbia – a beavatkozás dilemmái egy bukott államban	 123
<i>Miletics Péter</i> Az új nílusi forradalmak kora	 139
<i>Speidl Bianka</i> Líbia mint a migránsválság kulcsszereplője	 157

<i>Kővágó Paulina</i>	
Az AQIM és a Boko Haram támadásainak okai és trendjének alakulása	165
<i>Smid Lilla Réka</i>	
A globális világ ellentmondásai: határkerítések Afrikában	193
<i>Suha György</i>	
Béketeremtési kudarcok: az ENSZ és az Afrikai Unió politikai érdekütközései	207
TÁRSADALMI-KULTURÁLIS KÉRDÉSEK	217
<i>Bagi Judit</i>	
A ruandai nők militáris és politikai szerepvállalása. Fókuszban a Gender Desk tevékenysége	219
<i>Balogh Sándor</i>	
A Magyar Afrika Társaság tevékenysége	231
<i>Ditzel-Keresztes Vivien</i>	
Vallási konfliktusok Nigériában – ok vagy okozat?	241
Tárgymutató	262

Dr. Harkai István

Líbia – a beavatkozás dilemmái egy bukott államban

„Ha a humanitárius intervenció valóban egy elfogadhatatlan támadás a szuverenitás ellen, hogyan kellene reagálnunk Ruandára, Srebrenicára, a durva és szisztematikus emberi jogi jogsértésekre, amelyek hatnak minden közös emberi mivoltunkra?”¹

(Kofi Annan)

Absztrakt

A 2011-es arab tavasz eseménytörténete nem oda vezetett, ahová sokan várták. Nem következett be európai értelemben vett demokratizálódás, hanem helyette egy hosszan tartó és a végkimenetelét tekintve megjósolhatatlan konfliktussorozat bontakozott ki, amelynek egyik gócpontja az a Líbia, amelynek sorsa Európa biztonsága szempontjából kulcskérdés, hiszen éppen innen vezet „Európa lágy hasán át”² az unióba irányuló migráció, amelyet a kettészakadt és anarchiába süllyedt líbiai kormányzatok képtelenek meggátolni. Tanulmányomban arra keresem a választ, hogy van-e joga külső hatalomnak katonai erőt alkalmazva egy ország konfliktusába beavatkozni, ez a beavatkozás mennyiben befolyásolta a konfliktus kimenetelét, valamint arra, hogy bukott állam-e Líbia, és az eseményeknek milyen következményei vannak?

Kulcsszavak: *Líbia, bukott államiság, humanitárius intervenció, migráció, embercsempészet*

Abstract

The history of Arab Spring in 2011 has not led to such a result what many have expected. Democratization has not come into being in the European sense, but instead a long series of conflicts have begun with unpredictable ending. These conflicts have many hot spots, one of them is Libya, and its destiny is a key issue in Europe's security policy, as this is the origin of illegal or irregular migration, which brings thousands of immigrants across the „soft underbelly of Europe” into the European Union. The governments of the splited country descended into anarchy and they are not able to prevent and balk the phenomenon of illegal migration.

¹ CRONOGUE, Graham. Responsibility to Protect: Syria The Law, Politics, and Future of Humanitarian Intervention Post-Libya, *International Humanitarian Legal Studies*, No. 3. 2012. pp. 124–159. p. 129.

² Európa lágy hasának a második világháborúban a szövetségesek Olaszországot tartották. A kifejezést Churchill alkalmazta, utalva ezzel Olaszország gyengeségére, amely alkalmat kínált egy Afrika felől indított szövetséges partraszállásra Szicília partjainál. A kifejezés alkalmazása ma annyiban mindenképpen helyénvaló, hogy Líbiából a Földközi-tengeren át Olaszországba vezet a bevándorlók forgalmas útvonala.

In my essay I am looking for answers whether an external power has the right to use force and intervene in a conflict of another country, how did this intervention influenced the outcome of the conflict, and if Libya is a failed state, what are the consequences of this phenomenon?

Keywords: *Libya, failed states, humanitarian intervention, immigration, people smuggling*

Líbia és az arab tavasz, avagy a beavatkozáshoz vezető folyamat

Az Európától délre és délkeletre elhelyezkedő arab világban zajló változások 2010-ben kezdődtek Tunéziában a *jázminos forradalommal*, majd végigsöpörtek az egész arab világon.³ Mára nyilvánvalóvá vált, hogy egy (némi túlzással) „harmincéves háború”⁴ jellegű konfliktus bontakozott ki, amelyben a síita Irán és kliensei, valamint a szunnita Szaúd-Arábia és szövetségesei, illetve az általuk pénzelt milíciák vesznek részt a termékeny félholdnak is nevezett terület, a Tigris és az Eufrátesz völgye feletti ellenőrzésért.⁵ Ha az iszlám világ „harmincéves háborújának” gócpontjából szemléljük, akkor Líbia periféria, hiszen földrajzi értelemben távol esik a termékeny félholdtól. Európából tekintve azonban korántsem tekinthető perifériának. Sőt, Európa déli kapuja éppen Líbiára nyílik, ahol az elmúlt öt év eseményei olyan krízist teremtettek, amely már komolyan fenyegeti Európa biztonságát, és ugródeszkaként, mi több, hídfőként szolgálhat a különböző terrrorszervezeteknek, amelyek között a Líbiában is megjelenő Iszlám Állam a legveszélyesebb.⁶

A 2011-ben útjára indult folyamatok kiváltó okai mély társadalmi és gazdasági gyökerekkel bírnak. A gócpontokra általában jellemző a túlnépesedés, a munkanélküliség, a mezőgazdasági területek elszivatagosodása, a víz- és élelmiszerhiány.⁷ Az erőforrások hiánya (kivétel ez alól természetesen a kőolaj), a gazdasági növekedés elégtelensége és a munkaerő nyugati mércével mért képzetlensége szintén komoly válságjelek. Szemléletes példa, hogy az észak-afrikai arab országok bruttó nemzeti összterméke 1980 és 2010 között mindössze 0,5% százalékkal nőtt. 2011-ben az összes arab ország GDP-bővülése

³ BESENYŐ János. Can the “Arab Spring” present a real threat to Europe? *Strategic Impact*, Vol. 50. 2014/1. pp. 32–44.

⁴ Rainer Hermann 2015-ben megjelent *Az Iszlám Állam – A világi állam kudarca az arab világban* című könyvében hasonló következtetésre jut. Kétségtelen tény, hogy mindkét háborús konfliktust „regionális rivalizálások” jellemezték, amelyet szintén a vallási ellentétekkel indokoltak meg, ám ahogy a 17. század kortársai, úgy a ma gondolkodói számára is nyilvánvaló, hogy a felekezeti ellentéteken túl szintiszta hatalmi vetélkedés zajlik. A konfliktus lényegében ún. helyettesítő háborút jelent (lásd Szíria), ami ismét párhuzam a 17. századhoz képest. Ahogyan akkor a német területek, úgy most Szíria és kisebb részben Jemen, illetve Líbia a hadszínterek. HERMANN, Rainer. *Az Iszlám Állam: A világi állam kudarca az arab világban*, Akadémia Kiadó, Budapest, 2015. pp. 169–170.

⁵ E megállapítást elég csak azzal alátámasztani, hogy megnézzük az Iszlám Állam terjeszkedési övezetét, valamint a stratégiai fontosságú moszuli gátért vívott küzdelmet.

⁶ BESENYŐ János. Security preconditions: Understanding migratory routes, *Journal of Security and Sustainability Issues*, 2016. Vol. 6. No. 1. pp. 5–26.

⁷ BESENYŐ János. „Arab tavasz” – politikai rendszerváltás az észak-afrikai arab államokban, *Kül-Világ – a nemzetközi Kapcsolatok Folyóirata*, 2011. 8. évf. 4. sz. pp. 51–75. p. 52.

mindössze 3,6 százalék volt.⁸ A növekedést nem az észak-afrikai országok, hanem sokkal inkább az Öböl menti monarchiák fűtötték. A társadalmi és gazdasági hátrányokat a felekezeti, törzsi és etnikai ellentétek tovább fokozzák, s mindegyikre rátelepszik egy, a náciizmushoz hasonlítható radikális politikai-vallási irányzat, a radikális iszlám, amely eredményesen képes megszólítani főként a fiatal, munkanélküli és kevésbé iskolázott rétegeket.⁹

A líbiai konfliktus sok esetben párhuzamba állítható Szíriával nemcsak a gyökerek tekintetében, hanem az *ancient régime* struktúráját tekintve is, ami csak elmélyítette a társadalmi feszültségeket. A *tribalizmusnak* nevezett szervezési metódus lényege, hogy az adott ország vezetője a saját nemzetségére, törzsére támaszkodva építi ki uralmát, a többiek pedig igyekezik háttérbe szorítani.¹⁰ Ez a „harmadik utasnak” is nevezett modell különösen jellemezte Líbiát Kaddáfi 40 éves uralma alatt. A diktátor rendszerét *dzsamahiríjának* nevezték, amelyben az iszlám alapelvei, a szocializmus alapvetései, az arab nacionalizmus és némi közvetlen demokrácia ötvöződik.¹¹

Egy diktatúrában a meritokrácia alapelvei fogalmilag kizártak, ezért a szűkebb klientúrában hamar elharapódzik a korrupció. Így történt ez Líbiában is, annak ellenére, hogy a kőolajból származó bevételek egy részét a gazdaságba forgatták vissza infrastrukturális beruházások keretében. Elkölthető pénz pedig bőséggel volt, tekintve, hogy Líbia a hetedik az OPEC azon listáján, amely a földgáz- és kőolajkészletek gazdagsága szerint rangsorolja az olajtermelő és -exportáló országokat.¹² Mivel azonban az ország törzsi megosztottságát és a diktatúra hatalomgyakorlási elveiből fakadó visszaéléseket nem sikerült megszüntetni, a rendszer szükségképpen összeomlott.¹³

A tunéziai forradalom¹⁴ 2011 februárjában terjedt át a szomszédos Líbiára. A tömegtüntetések Bengáziban, Kireneika fővárosában kezdődtek, ahol a lakosság az emberi

⁸ BESENYŐ. „Arab tavasz” – politikai rendszerváltás..., i. m., p. 67.

⁹ E nézethez Francis Fukuyama is csatlakozott. *A történelem vége és az utolsó ember* című művének második kiadásának utószavában (egyetértve A. Stepan, O. Roy és L. Boroumand véleményével) amellett érvel, hogy a radikális iszlámizmus inkább politikai, semmint vallási jellegű. Rávilágít emellett arra, hogy a Muszlim Testvériséget irányító Szaíd Kutb és Oszama bin Laden eszmerendzse a 20. századi Európa szélsőjobboldali és szélsőbaloldali ideológiáiból merít. A radikális dzsihádisták nem a politikát használják fel vallási célokra, hanem éppen fordítva: önkényesen használják fel a Korán tanításait saját szélsőséges politikai törekvéseik megvalósítására. Lásd: FUKUYAMA, Francis. *A történelem vége és az utolsó ember*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2014. pp. 724–727.

¹⁰ BESENYŐ. „Arab tavasz” – politikai rendszerváltás..., i. m., p. 52.

¹¹ HÁLÓ Krisztián. Kaddáfi után: A Líbia előtt álló politikai kihívások, *Afrika Tanulmányok*, 2012. 6. évf. 2. sz. pp. 63–77. p. 64.

¹² HÁLÓ. *Kaddáfi után*. p. 63.

¹³ NAGY Milada. *Quo Vadis, Izrael? I. rész: Az arab tavasz mint regionális biztonsági kihívás*, Magyar Hadtudományi Társaság, elektronikus kiadás, 2012. Forrás: http://mhtt.eu/hadtudomany/2012/2012_elektronikus/2012_e_Nagy_Milada_1.pdf (letöltés dátuma: 2015. 09. 17.)

¹⁴ A szó valódi értelmében a forradalom csak akkor vezet célra, ha a megmozdulások eredményeként egy, a korábbtól gyökeresen eltérő politikai, társadalmi, sőt akár gazdasági rendszer épül fel. Enélkül nem beszélhetünk forradalomról, mert a korábbi klientúrából és rendszerből némelyik vagy akár az összes lényeges funkcionárius és intézmény „átmentődik” a megmozdulások utánra. Hannah Arendt nyomán lásd BESENYŐ János – MARSAI Viktor. The First Anniversary of the „Arab Spring”: What Kind of Changes Have Taken Place Since Then? *Tradecraft Review*, 2012. Vol. 2. No. 2. pp. 5–16. p. 5.

jogi visszaélések, a korrupció, a szociális ellátórendszer elégtelensége miatt tiltakozott.¹⁵ A hatóságokkal való összecsapások felkelésbe torkolltak, amelyet a Kaddáfi-rezsim a rendőrséggel, a hadsereggel és külföldről toborzott zsoldosokkal próbált meg leverni. Február 20-án az összecsapások az ország fővárosára, Tripolira is áttértek, a keleti országrész „fővárosában”, Bengáziban pedig felállították az *Átmeneti Nemzeti Tanácsot*. A tüntetésekből hamar polgárháború bontakozott ki, amelyben a felek kölcsönösen követtek el humanitárius és emberi jogi jogsértéseket. A kormányzat a légierőt is bevetette a lázadók leverésére.¹⁶

Az események eskalálódása lassan öt év távlatából – és a szíriai, valamint jemeni események ismeretében – egy lényeges jelenségre hívja fel a figyelmet. Nevezetesen arra, hogy az arab világ korábbi „csendjét” fellármázó eseménysorozat mindenhol hasonlóképpen *forradalommal* kezdődött, de néhány gócpontban *polgárháborúba* torkollott, illetve négy esetben külső beavatkozással járt együtt. Líbia sajátos és sajnálatos módon mindháromban részesült.¹⁷ A líbiai forradalom több tényező együttthatása miatt vált polgárháborúvá. A Kaddáfi-rendszer bomlása, a hatalomgyakorlás módszerei és a vezér személyes attitűdje, valamint a felkelőkkel szembeni erőszakos fellépés inkább csak felerősítette azokat az elmentéket, amelyek a területiális különállásban gyökereznek.¹⁸

Az országban több mint 140 törzs és nemzetség él.¹⁹ E társadalmi szerveződésnek nem az ókori és kora középkori formáját kell elképzelni, hanem egy többé-kevésbé már urbanizálódott, a törzsi kereteket rokon, nagycsaládi kötelékkel egybefűző szociális, gazdasági, kulturális változatra kell gondolni: a lakosság zöme, mintegy 90 százaléka a Földközi-tenger partvidékén, városokban, urbanizált körülmények között él. A két legnagyobb város, az egymás ellenpontját, versenytársát képező Tripoli és Bengázi az össznépesség közel 40 százalékát adja.²⁰

A törzsi csoportokból népesebbek és kevésbé népesek találhatók Líbiában, s ez választ ad a később tárgyalt széttöredezettség és a bukott államiság kérdésére. Kaddáfi egy kisebb közösségből, az al-Kadhafa törzsből származott, amelyet hatalma támaszaként használt fel, tagjait különféle privilégiumokkal ruházta fel.²¹ Mivel a diktátor saját „rokonsága” igen csekély lélekszámú volt, így diktatúráját kizárólag rájuk támaszkodva nem építhette

¹⁵ BHARDWAJ, Maja. Development of Conflict in Arab Spring Libya and Syria: From Revolution to Civil War, *The Washington University International Review*, Vol. 1. 2012. pp. 76–97. Forrás: https://pages.wustl.edu/files/pages/imce/wuir/wuir_journal_vol_1.pdf (letöltés dátuma: 2015. 09. 17.) p. 81.

¹⁶ LATTMANN Tamás. Líbia és a nemzetközi jog, *Élet és Irodalom*, 2011. 55. évf. 16. sz.

¹⁷ A 2011-ben kezdődött mozgalmak valamilyen formában szinte az összes arab országot érintették. Akadnak köztük olyanok – pl. Algéria, Jordánia –, ahol voltak ugyan megmozdulások, de a rezsim ezen államokban stabilnak mutatkozik. Tunéziában és Egyiptomban egyelőre „nyugvópontra” jutottak az események, bár a rendszer mindkét helyen instabilnak tűnik, a társadalom pedig továbbra is forrong. Bahreinben, Líbiában és Jemenben külföldi beavatkozásra is sor került. Líbiában a nyugati országok légierije, Bahreinben és Jemenben a szaúdi haderő avatkozott be. Nem hivatalosan azonban jóval több ország részese a forradalomnál „messzebb” jutott folyamatoknak. A térség legpusztítóbb gócpontjában, Szíriában ún. helyettesítő vagy proxy háború zajlik, ahol külső hatalmak közvetve (Irán, az Öböl menti monarchiák, Szaúd-Arábia) és közvetlenül (koalíciós erők), légi csapások útján vesznek részt a küzdelemben.

¹⁸ BHARDWAJ. *Development of Conflict in Arab Spring...*, i. m., p. 83.

¹⁹ HALÓ. *Kadhafi után...*, i. m., p. 69.

²⁰ BESENYŐ János – MARSAL Viktor. *Országismertető: Líbia*, az MH Összhaderőnemi Parancsnokság Tudományos Tanács Kiadványa, Székesfehérvár, 2012. pp. 17–18.

²¹ Így például a légierő kötelékébe csak Kaddáfi törzséből való pilóták tartozhattak.

fel, ezért szövetségeseket választott. A Megarha törzs tagjai jelentős funkciókat töltöttek be a rezsim fennállása idején.²² Kaddáfi törzsén kívül még két törzset kell kiemelnünk. Az egyik a Zuvajja, amely Bengázi környékét lakja, és az elsők között helyezkedett szembe a diktátor uralmával, emellett jelentős gazdasági pozíciókkal rendelkezik, köszönhetően az ország keleti felében fellelhető nyersanyagoknak és a kiaknázásukra épített infrastruktúrának.²³ A másik a Varfallah törzs, amelynek lélekszáma meghaladhatja az 1 milliót. A maroknyi al-Kadhafa törzshöz képest utóbbi szinte jelentéktelen, másodrangú politikai szerepet játszott 2011-ig.²⁴

A politikai, törzsi és regionális szembenállás azonban nem vezet szükségképpen polgárháborúhoz. Ehhez kellett a felkelők *militarizálódása*, vagyis az, hogy valamilyen módon fegyverekhez jussanak. Erre főként a helyi fegyverraktárak kifosztása, majd a NATO-bombázások után a lázadók szervezett keretek között történő felfegyverzésének köszönhetően került sor, amelyet kiegészített a velük szövetséges zsoldosmilíciák beszivárgása.²⁵

A tömegtüntetések, az azt követő polgárháború, végül pedig a NATO-beavatkozás következménye nem a sokak által várt politikai-társadalmi rendszerváltozás lett. Nem is lehetett a fentebb már vázolt megosztottság miatt.²⁶ Ez természetesen önmagában nem szolgálhat magyarázatként a „szómáliai” zűrzavar kialakulására, hiszen egy képzeletbeli pozitív kimenetelhez nem voltak meg a szükséges feltételek. A Kaddáfi-rendszer idején külföldre emigrált, nyugatos gondolkodású líbiaiakat az otthoniak nem fogadták el,²⁷ vagy csak nem volt meg a kellő ambíció, tőke, akarat a törzsek megnyerésére. A törzsek polarizáltságában elméleti síkon akár még egy föderatív jellegű, demokratikus berendezkedés lehetősége is benne lehetett volna, a 2011 óta eltelt időszak eseményei mégis azt mutatják, hogy nem volt olyan szereplő a líbiai politikai palettán, amely elég szervezett lett volna

²² HÁLÓ. *Kadhafi után...*, p. 70.

²³ HÁLÓ. *Kadhafi után...*, p. 71.

²⁴ HÁLÓ. *Kadhafi után...*, i. m., p. 71.

²⁵ BESENYŐ JÁNOS – MILETICS PÉTER. *Országismertető: Mali*, az MH Geoinformációs Szolgálat kiadványa, Budapest, 2013. pp. 160–161.; Bhardwaj további két fogalmi elemet használ fel a polgárháború jelenségének leírására. Ezekkel azonban nem tudunk maradéktalanul egyetérteni, hiszen a polgárháborús állapot a fentebb ismertetett feltételek bekövetkezése esetén a maga „tisztá” formájában beállt, a további két fogalmi elem csak színezi azt. Ezek közül az egyik a *nemzetközi befolyás (international influence)*, amely a Kaddáfi személye és rendszere ellen táplált nemzetközi érzelmeket és a felkelők iránt érzett szimpátiát hangsúlyozza olyan tényezőként, amely a nemzetközi médiumokon keresztül befolyásolta a világ döntéshozóit a beavatkozás elhatározásában. A második faktor a *regionális játékosok (regional players)*, akik tevékenyen támogatták a harcoló feleket. Tény, hogy Kaddáfi kormányseregét fekete-afrikai zsoldosokkal erősítette meg, míg a felkelőket több arab ország, köztük az Arab Liga is támogatta, Katar és egyes információk szerint Szaúd-Arábia pedig katonákat és fegyvereket kölcsönzött az Átmeneti Nemzeti Tanácsnak. BHARDWAJ. *Development of Conflict in Arab Spring...*, i. m., pp. 83–84.

²⁶ Kaddáfi diktátor volt, mégis egy valamit biztosan lehet állítani róla – ahogyan a szír és egyiptomi kollégáiról is. Igen hosszú, évtizedekig tartó, relatív nyugalmat tartott fenn. Ez persze önmagában nem legitimálhatja hatalmukat, mégis elgondolkodtató. Abból a szempontból mindenképpen az, hogy a nagyhatalmak miért tűrték meg e diktátorokat oly sokáig a hatalomban? Éppen azon stabilitás miatt, amit e diktatúrák a térség szempontjából jelentettek. A stabilitásra pedig a jó üzlet és a biztonságpolitika szempontjából sokkal nagyobb szükség van, mint egy ideológiák és különböző érdekek mentén vívott polgárháborúra. Ettől még persze egyetlen diktatúra sem tarthatja fenn a hatalmát pusztán a nagyhatalmak támogatását élvezve, hiszen a belső problémákat éppen a rendszer konzerváltságából fakadó rugalmatlanságok idézik elő.

²⁷ HÁLÓ. *Kadhafi után...*, i. m., p. 72.

ahhoz, hogy a hatalmat magához ragadva hatékony és demokratikus rendszert építsen fel. Ellenkezőleg, azok a szereplők, amelyek megvetették a lábukat az országban, inkább a válság elmélyítésében működtek közre, amely a Líbiaként ismert államalakulat bukásához vezetett. Így aztán szoros értelemben vett forradalomról, társadalmi átalakulásról, politikai rendszerváltozásról nem beszélhetünk.²⁸

Ehelyett Észak-Afrika „Szíriájában” egy hatalmi vákuum alakult ki. A keleti Bengáziban székelő Átmeneti Nemzeti Tanács ugyan megpróbálta egyesíteni az országot, de a nyugati országok törzsei, amelyek hatalmukba kerítették a fővárost, Tripolit, és a főként Miszrata környékén pozíciókkal rendelkező milíciák ellenállnak Bengázi akaratának, annak ellenére, hogy a Tanács élvezte a nemzetközi közösség elismerését is. Más kérdés ugyanakkor, hogy a Tanács első elnöke, Abdul Dzsail és a miniszterelnöki funkciót korábban betöltő Mahmoud Dzsibril a Kaddáfi-rendszer befolyásos tagjai voltak,²⁹ előbbi igazságügy-miniszterként szolgálta a diktatúrát.³⁰

A beavatkozás és a nemzetközi jog

Líbia földrajzi fekvését tekintve az Európai Unió befolyási övezetébe tartozik. Persze annyiban, amennyiben lehet beszélni önálló európai érdekszféráról, és nem pedig bizonyos európai hatalmak – amelyek ugyan valóban tagjai az uniónak – befolyási övezeteire gondolunk. Mindazonáltal tény, hogy Líbiában jelentős európai befektetések voltak, a líbiai olajra pedig az unió gazdasága szempontjából volt nagy szükség.³¹

A nemzetközi közösség – hivatalosan a civil lakosság védelme érdekében – 2011. március 17-én az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1973. számú határozatával³² repüléstilalmi övezetet hozott létre Líbia felett, hogy megakadályozza a lakosságot érő atrocitások további elkövetését. A Nyugat által kezdeményezett beavatkozás nem nélkülözte az Arab Liga beleegyezését sem.³³ A BT-ben történt szavazás során a 15 tag közül Oroszország, Kína, Brazília, India és Németország tartózkodott. A két állandó tag, Oroszország és Kína a vétó mellőzésével mintegy zöld utat adott a repüléstilalmi zóna felállításának,³⁴ ami több dolgot is jelez. Ekkor még csak a realistább elemzők gondolhatták úgy, hogy az arab tavasznak bizony káosz is lehet a kimenetele. Az arab forradalmak demokratikus színezete azt vetíthette előre, hogy esély van a fragmentált, az európaiktól lényegi elemeiben különböző társadalmak demokratizálódására. Másrészt az európai politika végre leszámolhatott egy kellemetlen, de pénze, országa, stratégiai elhelyezkedése és erőforrásai miatt jelentős diktátorral. Harmadrészt pedig Oroszország számára kevésbé lehetett fontos az érdekszféráján kívül eső Líbia, aminek köszönhetően, ha nem is szavazott a légtérzár mellett, legalább nem akadályozta annak létrehozását. Bár az kétségtelen, hogy Oroszországnak

²⁸ BESENYŐ–MARSAL. *The First Anniversary of the „Arab Spring” ...*, i. m., p. 10.

²⁹ BESENYŐ–MARSAL. *Országismertető: Líbia...*, i. m., p. 13.

³⁰ BESENYŐ–MARSAL. *Országismertető: Líbia...*, i. m., p. 64.

³¹ BESENYŐ–MARSAL. *Országismertető: Líbia...*, i. m., p. 66.

³² *United Nations Security Council Resolution 1973 (2011)*. Forrás: www.un.org/press/en/2011/sc10200.doc.htm#Resolution (letöltés dátuma: 2015. 09. 17.)

³³ BESENYŐ–MARSAL. *Országismertető: Líbia...*, i. m., p. 68.

³⁴ HÁLÓ. *Kadhafi után...*, i. m., p. 65.

is jelentős gazdasági érdekeltségei voltak az országban, elsősorban az olajszektorban és a vasúti szállítványozásban.³⁵ Az orosz magatartás gesztus is lehetett az Arab Liga felé, amely elsőként szólította fel a nemzetközi közösséget az intervencióra.³⁶ A nemzetközi szereplők egyértelműen a felkelők mellé álltak, az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország vezette koalíciós erők légicsapásokkal segítették hozzá csoportjaikat Kaddáfi rendszerének megbuktatásához.³⁷

A határozatot a BT az ENSZ Alapokmányának VII. fejezete³⁸ alapján fogadta el. E határozat jogi kötőerővel bír.³⁹ A válság rendezésére korábban is történtek kísérletek. Elsőként a BT 2011. február 26-án elfogadott 1970. számú határozatában⁴⁰ egyhangúlag ítélte el a Kaddáfi-rezsim kegyetlenkedéseit, és kimondta, hogy egyes, a lázadók ellen elkövetett cselekmények az emberiség elleni bűncselekmények tényállási keretei közé illenek.⁴¹ Emellett fegyverembargót rendelt el, és befagyasztotta több magas rangú líbiai vezető, valamint a Kaddáfi-család tagjainak külföldi bankszámlákon levő vagyonát, illetve utazási tilalmat rendelt el meghatározott személyek ellenében.⁴² A következő határozat már fegyveres konfliktusként értékeli a líbiai eseményeket, és lehetővé teszi a fegyveres beavatkozást „minden lehetséges eszköz igénybevételével”,⁴³ „hogy megóvja a civil lakosságot a Líbiai Arab Dzsamahirijja támadásának fenyegetésétől”.⁴⁴ E nyitott megfogalmazást azonban rögtön le is szűkítette, amikor kimondta, hogy nincs helye szárazföldi fegyveres megszálló erők alkalmazásának.⁴⁵

A felhatalmazás birtokában elsőként a francia légierő mért csapást a diktátor előrenyomuló hadaira, amelyek már elérték Bengázi külvárosait. A franciákhoz csatlakoztak a britek, de az európai országok hadereje nem nélkülözhetette az amerikai segítséget.⁴⁶ A 2011 késő őszeig tartó műveletekhez további európai országok csatlakoztak. A műveletek irányítását a szövetségesek igen hamar, már márciusban a NATO kezébe helyezték, amely azt az *Operation Unified Protector* fedőnév alatt koordinálta tovább.⁴⁷ A légicsapásokban és a tengeri blokád fenntartásában nemcsak a nyugati országok, hanem Katar, Jordánia és az Egyesült Arab Emírátsok is részt vettek, s ez mutatja az Arab Liga valós politikai támogatását.⁴⁸

³⁵ BESENYŐ–MARSAL. *Országismertető: Líbia...*, i. m., p. 68.

³⁶ CRONOGUE. *Responsibility to Protect...*, i. m., p. 142.

³⁷ BESENYŐ. „Arab tavasz” – politikai rendszerváltás..., i. m., p. 57.

³⁸ ENSZ Alapokmány. *Eljárás a béke veszélyeztetése, a béke megszegése és támadó cselekmények esetében (Action with Respect to Threats to the Peace, Breaches of the Peace, and Acts of Aggression)*, New York, 1945. p. 27.

³⁹ LATTMANN. *Líbia és a nemzetközi jog...*, i. m., p. 9.

⁴⁰ *United Nations Security Council Resolution 1970 (2011)*. Forrás: www.un.org/press/en/2011/sc10187.doc.htm (letöltés dátuma: 2015. 09. 17.)

⁴¹ LATTMANN. *Líbia és a nemzetközi jog...*, i. m., p. 9.

⁴² BESENYŐ–MARSAL. *Országismertető: Líbia...*, i. m., p. 68.

⁴³ LATTMANN. *Líbia és a nemzetközi jog...*, i. m., p. 9.

⁴⁴ BERMAN, David – MICHAELSEN, Christopher. Intervention in Libya: Another Nail in the Coffin for the Responsibility-to-Protect? *International Community Law Review*, 2012. Vol. 14. No. 4. pp. 337–358.

⁴⁵ LATTMANN. *Líbia és a nemzetközi jog...*, i. m., p. 9.

⁴⁶ BESENYŐ–MARSAL. *Országismertető: Líbia...*, i. m., p. 69.

⁴⁷ BESENYŐ–MARSAL. *Országismertető: Líbia...*, i. m., p. 70.

⁴⁸ BESENYŐ–MARSAL. *Országismertető: Líbia...*, i. m., p. 71.

A Kaddáfi-erőket ért légitámadások ugyan megakasztották a diktátor előrenyomulását, a felkelők mégsem tudták kihasználni a légi fölényt teremtette előnyt, így a polgárháborúban patthelyzet alakult ki.⁴⁹ A lázadó milíciák 2011 közepére összeszedték magukat, Tripoli elesett. Kaddáfi a felkelők kezére került, majd máig tisztázatlan körülmények között elhunyt.⁵⁰ A polgárháború azonban folytatódott tovább.⁵¹

Beavatkozás – be nem avatkozás

A líbiai események egy, a nemzetközi jog szempontjából is érdekes ívet írnak le. Korábban már felvázoltam a forradalom és polgárháború közötti különbséget, most azonban nézzük meg, hogy miként vonhatja maga után ez a forradalomból indult és polgárháborúba torkollott folyamat a nemzetközi közösség beavatkozását.

Ahhoz, hogy megértsük, hogyan vált a líbiai konfliktus alkalmassá arra, hogy a nemzetközi közösség *legálisan és legitim módon* beavatkozzon, vizsgálat alá kell vetnünk azt az eseménysort, ahogyan a tömegmegmozdulásokból polgárháború kerekedett. A nemzetközi jog különbséget tesz a *lázas (rebellion)*,⁵² a *felkelés (insurgency)* és a *hadviselés (belligerency)* fogalmai között.⁵³

A lázadás értelmezésem szerint az események időbeli síkján a forradalommal esik egy kategória alá, amikor az érintett állam még szabadon dönthet afelől, hogy miként kezeli lázadóit, fenyegeti-e őket büntetőjogi következményekkel. E döntés az állam belügye, külső entitások főszabály szerint tartózkodni kötelesek az ebbe való beavatkozástól, összhangban az ENSZ Közgyűlésének 1970-ben elfogadott nyilatkozatával (*A nemzetközi jog elveiről*),⁵⁴ amely többek között⁵⁵ rendelkezik arról, hogy „minden állam köteles tartózkodni a másik

⁴⁹ BESENYŐ–MARSAL. *Országismertető: Líbia...*, i. m., p. 72.

⁵⁰ Kaddáfi sok tulajdonsága mellett ebben különbözött a leginkább Bassár al-Aszad szír elnöktől. Amíg a líbiai diktátor bukása és halála egyenesen következett a nemzetközi közösség beavatkozásából, addig szír kollégája még e tanulmány írásakor is hatalomban van, amely szintén elsősorban a nemzetközi közösségnek köszönhető, vagyis éppen a tértelenségének. Hiszen azok a nagyhatalmak, amelyek Líbiában aktívan beavatkoztak, azok Szíriában nem tesznek hasonlóképpen, s ennek jogtechnikailag az ENSZ BT-ben alkalmazott orosz vétó, vagyis a szír helyzetet a nyugati országokkal ellentétesen látó Oroszország az oka. A be nem avatkozás oka e fekete-fehér megközelítésnél nyilván árnyaltabb.

⁵¹ BESENYŐ–MARSAL. *Országismertető: Líbia...*, i. m., p. 73.

⁵² Az ENSZ Alapokmánya nem ismeri el, de nem is tagadja a lázadáshoz való jogot. (N. SHAW, Malcolm. *Nemzetközi jog*, Complex Kiadó, Budapest, 2008. p. 930.) E jog főképpen a gyarmati népek sajátja, de analógia útján, legalább megjegyzésként, el kell játszani a gondolattal, hogy vajon az arab diktatúrák népeit megilleti-e az önrendelkezési jog a lázadásra az elnyomó rezsimmal szemben? A velük szemben alkalmazott kormányzati erőszak feljogosítja-e őket arra, hogy válaszképpen ők is erőszakhoz folyamodjanak?

⁵³ N. SHAW. *Nemzetközi jog...*, i. m., p. 933.

⁵⁴ *United Nations General Assembly Resolution 2625 (XXV) Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation Among States in Accordance with the Charter of the United Nations*. Forrás: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/348/90/IMG/NR034890.pdf?OpenElement> (letöltés dátuma: 2015. 09. 17.)

⁵⁵ Ezek közé tartozik még, hogy a támadó háborút indító állam felelősséget vállal a béke elleni bűncselekmények elkövetéséért, nincs helye az erőszak alkalmazásának vagy az azzal való fenyegetésnek, valamint minden állam köteles tartózkodni attól, hogy erőszak alkalmazásával fossa meg a népeket az önrendelkezéshez és a függetlenséghez való joguktól.

állam területén zajló polgárháborús cselekmények vagy terrorcselekmények szervezésétől, ösztönzésétől, segítségétől, abban való részvételtől”.⁵⁶ Amint a lázadás felkelésbe fordul, az eseménysorozat ingája is elmozdul a polgárháború felé. Ezen átmeneti periódusban a nemzetközi közösség szabadon dönthet arról, hogy biztosít-e jogokat a felkelőknek,⁵⁷ vagy megmarad a velük harcoló központi hatalom pártján. Amint az inga továbblendül, a felkelőkből hadviselő fél válik, amelynek a leglényegibb sajátossága, hogy bírja a nemzetközi közösség támogatását. Így történt ez Líbiában is, ahol a tüntetések forradalomba csaptak át, a lázadókból felkelők lettek, majd fegyverhez jutva, megszervezve az Átmeneti Nemzeti Tanácsot és a Nemzeti Felszabadítási Hadsereget, hadviselőkként kivívták a nemzetközi közösség döntő hányadának elismerését.⁵⁸

E megállapítás két okból fontos igazán. Egyrészt a nemzetközi jog tükrében a polgárháborúk belügynek számítanak,⁵⁹ másrészt pedig egy országgal szemben erőszakot alkalmazni, egyáltalán a belügyeibe beavatkozni a *be nem avatkozás elve* alapján a területi szuverenitás⁶⁰ – amelyet szigorúan tiszteletben kellene tartani – igen súlyos megsértésének számít.⁶¹

Akkor mégis mit tehet a nemzetközi közösség a líbiaihoz hasonló esetekben? Miként lehetséges az, hogyha a nemzetközi kapcsolatokban az erőszak tiltva van, akkor egy diktátor a saját népével szemben alkalmazhatja azt, miközben a külső szereplők ezt erővel nem akadályozhatják meg? A válasz erre két, nemzetközi egyezményekben is rögzített princípium kollíziójában keresendő. A mérleg egyik serpenyőjében az emberi élet és az *emberi jogok védelme*, a másikban pedig az *általános erőszaktilalom* található. Okot adhat-e az emberi jogok durva megsértése és az emberéletek tömeges kioltása egy elvileg belügynek számító konfliktusba való beavatkozásra?⁶² Egyáltalán, milyen módon szabhat gátat a nemzetközi közösség a tömeges és súlyos, a nemzetközi békét és biztonságot veszélyeztet(het)ő belső konfliktusnak?

Erre alapvetően két módon van lehetősége. Mivel az ENSZ Alapokmány 2. cikkének 4. pontjában megtiltja az erőszak alkalmazását, illetve az azzal való fenyegetést⁶³ (amely tilalom immár nemzetközi szokásjogi erejű elvvé szilárdult, tehát mindenkre nézve kötelező),⁶⁴ így a nemzetközi szereplőknek olyan választ kell találniuk, amely kikerüli a fegyvereket. Jellemzően ilyenkor gazdasági szankciókhoz és egyéb kényszerítő eszközökhöz

⁵⁶ N. SHAW. *Nemzetközi jog...*, i. m., pp. 913–914.

⁵⁷ Ne feledjük, hogy nemcsak jogok biztosításáról van szó, hanem hadviselő féllé válva a felkelőket kötelezettségek is terhelik, hiszen őket is jogosítja és kötelezi a hadijog, így elvben ők sem követhetnének el büntetteket egymás és a civil lakosság terhére.

⁵⁸ N. SHAW. *Nemzetközi jog...*, i. m., p. 933.

⁵⁹ N. SHAW. *Nemzetközi jog...*, i. m., p. 932.

⁶⁰ Oroszország és Kína különös jelentőséget tulajdonít a területi szuverenitás elvének, hiszen biztosítékot látnak benne a nyugati beavatkozással szemben. Ha azt érzékelik, hogy az elvet támadás éri, rendszeresen és következetesen tiltakoznak. Lásd: CRONOGUE: *Responsibility to Protect...*, p. 133.

⁶¹ CRONOGUE: *Responsibility to Protect...*, p. 133.

⁶² KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László. *Nemzetközi jog*, Compex Kiadó, Budapest, 2014. p. 782.

⁶³ „A Szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezéseik során más Állam területi épsége, vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniuk kell.”

⁶⁴ N. SHAW. *Nemzetközi jog...*, i. m., p. 913.

szoktak nyúlni, amelyek azonban szintén aggályosak lehetnek.⁶⁵ Hogy miért, arra az ENSZ Közgyűlése által 1974-ben elfogadott charta, *Az államok gazdasági jogairól és kötelezettségeiről*⁶⁶ ad választ, amely többek között kimondja, hogy „egyetlen állam sem alkalmazhat vagy támogathat más állammal szemben olyan gazdasági, politikai vagy más kényszerítő intézkedést, amelynek az a célja, hogy egy másik államot szuverén jogainak gyakorlásában korlátozzon.”⁶⁷

Amennyiben akár egyoldalúan, akár az ENSZ BT felhatalmazásával elfogadott gazdasági kényszerintézkedések mégsem vezetnének eredményre, akkor kerülhet sor erőszak alkalmazására, amelyet főszabály szerint csak a Biztonsági Tanács hozzájárulásával lehet(ne) végrehajtani. Az ENSZ Alapokmányának VII. fejezete szabályozza ennek lépéseit.

Humanitárius intervenció alatt a következőt kell érteni: „egy vagy több állam, illetve nemzetközi szervezet egy másik állam területén, annak beleegyezése nélkül fegyveres erőszakot alkalmaz egy ott élő közösség tagjai életének vagy alapvető emberi jogainak védelmére. A beavatkozók azért alkalmaznak erőszakot, mert az érintett állam nem képes vagy nem akar védelmet nyújtani a fenyegetett közösségnek, vagy éppen maga lép fel ellene”.⁶⁸

A valóságban a nagyhatalmak azonban nem mindig fordítanak figyelmet arra, hogy a költséges és kétséges kimenetelű, akár destabilizáló⁶⁹ katonai vagy egyéb beavatkozásokat megfelelő jogi keretek közé illesszék, vagy ha erre törekszenek is, a BT végül nem adja meg a szükséges hozzájárulást. Mégis, akadnak esetek (lásd Szíria vagy a vörös khmerek terrorja), amikor a „cselekvés elmulasztása sokkal súlyosabb következményekkel jár, mint a jogsértő magatartás tanúsítása”.⁷⁰ Erre a dilemmára a Richard Goldstone dél-afrikai jogász által vezetett nemzetközi bizottság próbált meg választ adni, amikor megalkották a *politikai értelemben véve legális és felhatalmazáson alapuló legitim beavatkozás* elméletét.⁷¹

Az előző bekezdésben idézett mondatban és magának a humanitárius intervenciónak fentebb megadott fogalmában felsejlik az ún. *védelem felelőssége* (*responsibility to protect*), amely gyakorlati kipróbálására első ízben Líbiában került sor.⁷² Az elvet azért dolgozták ki, hogy elejét lehessen venni a ruandai és a balkáni humanitárius katasztrófákhoz hasonló eseteknek, amelyek jellemzően belső konfliktusok, így külső hatalmaknak nincs nyitva a beavatkozás lehetősége.⁷³ Az emberi jogok védelme érdekében mégis helye lehet a beavatkozásnak, ha az az állam, amely erre elsősorban köteles lenne, nem tud vagy nem akar ezen kötelezettségének eleget tenni.⁷⁴ Amennyiben szükség van a beavatkozásra, akkor

⁶⁵ N. SHAW. *Nemzetközi jog...*, i. m., p. 913.

⁶⁶ *United Nations General Assembly Resolution 3281 (XXIX) Charter of Economic Rights and Duties of States*. Forrás: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/738/83/IMG/NR073883.pdf?OpenElement> (letöltés dátuma: 2015. 09. 17.)

⁶⁷ N. SHAW. *Nemzetközi jog...*, i. m., pp. 913–914.

⁶⁸ KENDE–NAGY–SONNENVELD–VALKI. *Nemzetközi jog...*, i. m., p. 781.

⁶⁹ CRONOGUE. *Responsibility to Protect...*, i. m., p. 129.

⁷⁰ KENDE–NAGY–SONNENVELD–VALKI. *Nemzetközi jog...*, i. m., p. 786.

⁷¹ KENDE–NAGY–SONNENVELD–VALKI. *Nemzetközi jog...*, i. m., p. 785.

⁷² BERMAN–MICHAELSEN. *Intervention in Libya...*, i. m., p. 337.

⁷³ BERMAN–MICHAELSEN. *Intervention in Libya...*, i. m., p. 339.

⁷⁴ BERMAN–MICHAELSEN. *Intervention in Libya...*, i. m., p. 341.

a védelem felelősségének princípiumába bele kell érteni a megelőzés, reagálás és újjáépítés kötelezettségét.⁷⁵ Líbiában ezen három kötelezettség közül csak a reagálás teljesült, mivel az elsősre az események gyorsasága miatt nem volt idő, az újjáépítésre pedig mindaddig nem kerülhet sor, ameddig az ország megosztott és harcok színtere.

Ha a nemzetközi közösség 2011-es, első líbiai beavatkozása felett kell „ítélkez-nünk”, akkor azt mondhatjuk, az nemcsak legitim volt (az emberi élet védelme), hanem legális, vagyis jogszerű is, hiszen fennálltak a humanitárius intervenció fogalmi elemei és a Biztonsági Tanács is áldását adta rá.

A beavatkozással szemben további követelmény, hogy annak *arányosnak és célhoz kötöttnek* kell lennie.⁷⁶ Az arányosság abból a szempontból megállja a helyét, hogy az intervenció valóban csak a repüléstilalmi zóna fenntartására szorítkozott, szárazföldi alakulat nagy létszámú bevetésére nem került sor, legfeljebb a bombázók dolgát megkönnyítő speciális erők, tanácsadók és kiképzők voltak jelen. A koalíciós erők, miután úgy látták, hogy a küldetésük elérte célját, beszüntették tevékenységüket. Kérdés ugyanakkor, hogy elfogadjuk-e, hogy a cél kizárólag a civil lakosság védelme volt, vagy pedig meghúzódtak a háttérben egyéb törekvések, nevezetesen a diktátor megbuktatása.⁷⁷ Kétségtelen ugyanis, hogy a hadviselő felek erőviszonyaiban szignifikáns változás állt be a kormánycsapatok rovasára a NATO által nyújtott légi támogatás eredményeként, pedig a civil lakosságot nemcsak a diktátor csapatai veszélyeztették, hanem a felkelők is, főként azokon a helyeken, ahol kormányhű lakosság élt.

Beavatkozás „2.0”?

Kaddáfít ugyan sikerült elmozdítani, de a polgárháborús viszonyok állandósultak, a konfliktus nem oldódott meg. Líbia bukott állammá vált, és újabb humanitárius válság alakult ki, hiszen hatékony központi irányítás híján nemcsak az iszlamisták és a terrorszervezetek jelentek meg, hanem az illegális migráció és az embercsempészet is fokozódott. Az átjárható és ellenőrizetlen határokon át tömegével érkeznek szír és fekete-afrikai menekültek, akik a líbiai partokról próbálnak meg Európába jutni. A virágzó üzletet bonyolító csempészek a legkevesbé sem ügyelnek a biztonságos átjutásra, így a csónakok utasai ezrével fulladnak bele a Földközi-tengerbe.

Az EU tagállamai a helyzet kezelésére ismét beavatkozást sürgetnek, ám ezúttal csekély az esélye egy ENSZ-felhatalmazásnak. Ráadásul nem is világos, hogy kit terhel a felelősség a krízisért. Ha Líbiát bukott államnak tekintjük, akkor erre a kérdésre igen nehéz választ adni. Ha viszont a nemzetközi közösség által elismert Átmeneti Nemzeti Tanácsot, majd a jelenlegi, ENSZ által elismert kormányt véljük a szuverenitás letéteményesének, akkor Líbia elvileg köteles lenne megakadályozni az embercsempészek tevékenységét.

⁷⁵ BERMAN–MICHAELSEN. *Intervention in Libya...*, i. m., p. 341.

⁷⁶ KULCSÁR Attila. A humanitárius intervenció fogalma, jogi háttere, a líbiai beavatkozás körülményei és következménye, *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2014. 2. évf. 2. különszám. pp. 38–65. p. 40. Forrás: http://epa.oszk.hu/02500/02538/00005/pdf/EPA02538_nemzetbiztonsagi_szemle_2014_02ksz_038-065.pdf (letöltés dátuma: 2015. 09. 26.)

⁷⁷ KULCSÁR. *A humanitárius intervenció fogalma...*, i. m., p. 59.

Ha pedig ezt nem teszi, mulasztásával veszélyezteti a területén át Európába igyekvő „vándorok” életét.

A nemzetközi jog jelenlegi állása szerint Líbiának van elismert kormánya, az ország továbbra is szuverén államnak tekintendő, így a területén vagy az uralma alá tartozó tenger-részekén csakis az ENSZ BT felhatalmazása alapján lehet erőszakot alkalmazni. Kivéve persze, ha a beavatkozást a líbiai kormány kéri, vagy abba beleegyeznek.

Eddig erre nem került sor, így félmegoldásként olyan missziók maradnak, mint az EUNAVFOR MED Sophia. Az immár második szakaszában tartó „beavatkozás” az embercsempészek ellen irányul. Az első fázisban csak felderítés zajlott, 2015. október 7-től már megnyílt a lehetőség arra, hogy nemzetközi vizeken a gyanús csónakokat, hajókat feltartóztatassák, majd a fedélzetre lépve átvizsgálhassák, lefoglalhassák a járműveket.⁷⁸ Ez a korábbiakhoz képest mindenképpen előrelépés, viszont hatékonysága még így is kérdéses. Ahhoz, hogy az embercsempészekre líbiai felségvizeken, vagy akár az ország szárazföldi területén is le lehessen csapni, már szükség lenne az ENSZ felhatalmazására, vagy legalább arra, hogy Líbia hozzájárulását adja a tevékenységhez.⁷⁹

Bukott állam-e Líbia?

Egy-egy beavatkozás esetében felmerül a kérdés, hogy az mennyiben befolyásolja a belső folyamatok alakulását. Vajon beavatkozás nélkül hová vezettek volna a líbiai események? Kaddáfi megőrizte-e volna hatalmát, ha igen, meddig? E „mi lett volna, ha” típusú kérdésnek a 2011-es nyugati beavatkozás hagyatéka szempontjából van jelentősége. Úgy gondolom, az intervenció nélkül egy Szíriához nagyon hasonló állóháború könnyen kialakulhatott volna, hiszen a lázadók eddigre már felszerelkeztek, és maguk mögött tudhatták az Arab Liga egyes államainak anyagi támogatását. Kaddáfi viszont bizonyára katonai fölényére támaszkodva tudta volna tartani az ország bizonyos vagy döntő hányadát.

Mivel Kaddáfi végül megbukott, így a közös ellenség hiányában a lázadók hamar egymás ellen fordultak, a hatalmi vákuumot pedig a jogfolytonosságot biztosítani kívánó ÁNT, majd a megválasztott kormány nem tudta kitölteni.

A bukott államiségnak különféle fázisai, tulajdonságai vannak. Okai között megtaláljuk a földrajzi adottságokat, a történelmi örökséget és a politikai berendezkedést.⁸⁰ Az összeomlás azért jelent veszélyt a nemzetközi békére és biztonságra, mert a nemzetközi kapcsolatok rendszere stabil államok összességére épül, amelyek képesek útját állni az anarchiának.⁸¹ Éppen ezért nehéz a bukott államokkal mit kezdeni, mert hiába veszélyeztetik a békét és biztonságot, továbbra is önálló, szuverén államalakulatokként „léteznek” mindaddig, ameddig a közösség nem reagál az új helyzetre és ismeri el a korábbi állam területén esetlegesen létrejövő új entitásokat. Erőszakot alkalmazni és a belső ügyeikbe beavatkozni

⁷⁸ *Sophia: indul az embercsempészek elleni újabb uniós hadművelet*, Hvg.hu, 2015. 09. 28. Forrás: http://hvg.hu/vilag/20150928_sophia_embercsempeszek_hadmuelet (letöltés dátuma: 2015. 11. 17.)

⁷⁹ RETTMAN, Andrew. *EU navies to start capturing smugglers from 7 October*. EU Observer, 2015. 09. 25., Brussels. Forrás: <https://euobserver.com/justice/130422> (letöltés dátuma: 2015. 11. 17.)

⁸⁰ ROTBERG, Robert I. *Failed States in a World of Terror*, *Foreign Affairs*, 2002 July–August. Forrás: www.foreignaffairs.com/articles/2002-07-01/failed-states-world-terror (letöltés dátuma: 2015. 09. 17.)

⁸¹ ROTBERG. *Failed States in a World of Terror...*, i. m.

tehát a bukottnak tekintett államok esetében is csak a nemzetközi jog szigorú szabályait betartva lehetséges.

Líbia magán hordozza a bukott, helyesebben inkább összeomlott államiság ismertetőjegyeit. Az ÁNT és az azóta megválasztott parlament és kormányok nem képesek az egész ország területére kiterjedő hatékony közigazgatási-szociális rendszert fenntartani és működtetni.⁸² Nincs egységes, kizárólag a kormánynak engedelmeskedő haderő, hanem a Kaddáfi ellen harcoló vegyes összetételű milíciákat nevezték ki az ország hadseregévé, amelyek alkalmatlanok voltak a közbiztonság fenntartására.⁸³ Számos város és a korábban szilárdan birtokolt Bengázi is kikerült a kormányzat ellenőrzése alól, ahol Kaddáfi korábbi tábornoka csapott össze a szélsőségesen iszlamista Anszar al-Saría harcosaival.⁸⁴ Az összecsapások kirajzolják a hatalomért küzdők táborát. Egyik oldalon a korábbi viszonyokat restaurálni kívánó, világiasabb, mérsékeltebb erők, a másikon az iszlamista csoportok helyezkednek el, amelyek új szövetséget is létrehoztak *Líbiai Hajnal* néven.⁸⁵ A két tábor mellett feltűnt az Iszlám Állam is, amely egyre több szimpatizánst szerez magának Líbiában, és kiképző központot is működtet a térségben.⁸⁶

Azokon a területeken, ahol a központi hatalom nem érvényesül, a vázolt csoportok próbálják meg kitölteni a hatalmi űrt vagy megkísérik az állami szolgáltatásokat valamilyen módon újjászervezni. Ez egyelőre csekély sikerrel jár, ráadásul a zavaros helyzetben az ország nemcsak a tömeges illegális migráció színtere lett, hanem a terrorizmus újabb bázisországa, ahonnan további államokba lehet az ott kiképzett terroristákat exportálni.⁸⁷

Konklúzió

Közhely, hogy a jog és benne a nemzetközi jog csak követi a világ folyamatait, így alapvetően reagálni tud az új körülményekre, azokat előre szabályozni irreális elvárás. Líbia esete kiváló alkalmat nyújt arra, hogy az új típusú nemzetközi kihívásokra adott válaszokat körüljárjuk. E tanulmány elsősorban a humanitárius intervenció kérdésével foglalkozott. Az elemzés során világossá vált, hogy Líbia volt az első, ahol a beavatkozás háttérdoctrínája, a *beavatkozás felelősségének intézménye* tiszta formában, szabályosan megvalósult. Az intervencióval azonban felgyorsultak az országot a *bukott* státusz felé vezető folyamatok, ám immár csekély az esélye egy újabb beavatkozásnak.

⁸² ROTBERG. *Failed States in a World of Terror...*, i. m.

⁸³ KERESZTES Imre. *Líbia szétesőben*, Hvg.hu, 2014. Forrás: http://hvg.hu/vilag/201436_libia_szetesoben_fekete_seregek (letöltés dátuma: 2015. 09. 17.)

⁸⁴ KERESZTES. *Líbia szétesőben...*, i. m.

⁸⁵ KERESZTES. *Líbia szétesőben...*, i. m.

⁸⁶ *Közelebb lépett Európához az Iszlám Állam*, Hvg.hu, MTI. Forrás: http://hvg.hu/vilag/20150220_Kozelebb_lepett_az_europai_partokhoz_az_I (letöltés dátuma: 2015. 09. 17.)

⁸⁷ ROTBERG. *Failed States in a World of Terror...*, i. m.

Felhasznált irodalom

- BERMAN, David – MICHAELSEN, Christopher. Intervention in Libya: Another Nail in the Coffin for the Responsibility-to-Protect? *International Community Law Review*, 2012. Vol. 14. No. 4. pp. 337–358.
- BESENYŐ János – MARSAI Viktor. *Országismertető: Líbia*, az MH Összhaderőnemi Parancsnokság Tudományos Tanács Kiadványa, Székesfehérvár, 2012.
- BESENYŐ János – MARSAI Viktor. The First Anniversary of the „Arab Spring”: What Kind of Changes Have Taken Place Since Then? *Tradecraft Review*, 2012. Vol. 2. No. 2. pp. 5–16.
- BESENYŐ János – MILETICS Péter. *Országismertető: Mali*, az MH Geoinformációs Szolgálat kiadványa, Budapest, 2013.
- BESENYŐ János. „Arab tavasz” – politikai rendszerváltás az észak-afrikai arab államokban, *Kül-Világ – a nemzetközi Kapcsolatok Folyóirata*, 2011. 8. évf. 2. sz. pp. 51–75.
- BESENYŐ János. Can the “Arab Spring” present a real threat to Europe? *Strategic Impact*, Vol. 50. 2014/1. pp. 32–44.
- BESENYŐ János. Security preconditions: Understanding migratory routes, *Journal of Security and Sustainability Issues*, 2016. Vol. 6. No. 1. pp. 5–26.
- BHARDWAJ, Maja. Development of Conflict in Arab Spring Libya and Syria: From Revolution to Civil War, *The Washington University International Review*, Vol. 1. 2012. pp. 76–97. Forrás: https://pages.wustl.edu/files/pages/imce/wuir/wuir_journal_vol_1.pdf (letöltés dátuma: 2015. 09. 17.)
- CRONOGUE, Graham. Responsibility to Protect: Syria The Law, Politics, and Future of Humanitarian Intervention Post-Libya, *International Humanitarian Legal Studies*, No. 3. 2012. pp. 124–159.
- FUKUYAMA, Francis. *A történelem vége és az utolsó ember*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2014.
- HÁLÓ Krisztián. Kaddáfi után: A Líbia előtt álló politikai kihívások, *Afrika Tanulmányok*, 2012. 6. évf. 2. sz. pp. 63–77.
- HERMANN, Rainer. *Az Iszlám Állam: A világi állam kudarca az arab világban*, Akadémia Kiadó, Budapest, 2015.
- KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László. *Nemzetközi jog*, Compex Kiadó, Budapest, 2014.
- KERESZTES Imre. *Líbia szétesőben*, Hvg.hu, 2014. Forrás: http://hvg.hu/vilag/201436_libia_szetesoben_fekete_seregek (letöltés dátuma: 2015. 09. 17.)
- Közelebb lépett Európához az Iszlám Állam, Hvg.hu, MTI. Forrás: http://hvg.hu/vilag/20150220_Kozelebb_lepett_az_europai_partokhoz_az_I (letöltés dátuma: 2015. 09. 17.)
- KULCSÁR Attila. A humanitárius intervenció fogalma, jogi háttere, a líbiai beavatkozás körülményei és következménye, *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2014. 2. évf. 2. különszám, pp. 38–65. Forrás: http://epa.oszk.hu/02500/02538/00005/pdf/EPA02538_nemzetbiztonsagi_szemle_2014_02ksz_038-065.pdf (letöltés dátuma: 2015. 09. 26.)
- KUPERMAN, Alan J. Obama’s Libya Debacle: How a Well-Meaning Intervention Ended in Failure? *Foreign Affairs*, 2015 March–April. pp. 66–77.
- LATTMANN Tamás. Líbia és a nemzetközi jog, *Élet és Irodalom*, 2011. 55. évf. 16. sz.
- N. SHAW, Malcolm. *Nemzetközi jog*, Complex Kiadó, Budapest, 2008.
- NAGY Milada. *Quo Vadis, Izrael? I. rész: Az arab tavasz mint regionális biztonsági kihívás*, Magyar Hadtudományi Társaság, elektronikus kiadás, 2012. Forrás: http://mhht.eu/hadtudomany/2012/2012_elektronikus/2012_e_Nagy_Milada_1.pdf (letöltés dátuma: 2015. 09. 17.)

- RETTMAN, Andrew. *EU navies to start capturing smugglers from 7 October*. EU Observer, 2015. 09. 25., Brussels. Forrás: <https://euobserver.com/justice/130422> (letöltés dátuma: 2015. 11. 17.)
- ROTBURG, Robert I. *Failed States in a World of Terror*, *Foreign Affairs*, 2002 July–August. Forrás: www.foreignaffairs.com/articles/2002-07-01/failed-states-world-terror (letöltés dátuma: 2015. 09. 17.)
- Sophia: indul az embercsempészek elleni újabb uniós hadművelet*, Hvg.hu, 2015. 09. 28. Forrás: http://hvg.hu/vilag/20150928_sophia_embercsempeszek_hadmuvelet (letöltés dátuma: 2015. 11. 17.)
- United Nations General Assembly Resolution 2625 (XXV) Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation Among States in Accordance with the Charter of the United Nations*. Forrás: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/348/90/IMG/NR034890.pdf?OpenElement> (letöltés dátuma: 2015. 09. 17.)
- United Nations General Assembly Resolution 3281 (XXIX) Charter of Economic Rights and Duties of States*. Forrás: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/738/83/IMG/NR073883.pdf?OpenElement> (letöltés dátuma: 2015. 09. 17.)
- United Nations Security Council Resolution 1970 (2011)*. Forrás: www.un.org/press/en/2011/sc10187.doc.htm (letöltés dátuma: 2015. 09. 17.)
- United Nations Security Council Resolution 1973 (2011)*. Forrás: www.un.org/press/en/2011/sc10200.doc.htm#Resolution (letöltés dátuma: 2015. 09. 17.)
- ENSZ Alapokmány. *Eljárás a béke veszélyeztetése, a béke megszegése és támadó cselekmények esetében (Action with Respect to Threats to the Peace, Breaches of the Peace, and Acts of Aggression)*, New York, 1945.